

Inici

Cal justificar la importància de la literatura?

nuvibo

dl., 15/02/2021 - 08:59

Eaglestone, Robert. *La literatura: per què és important*. Trad., Octavi Gil Pujol. Barcelona: Saldonar, 2020. 113 p. ISBN 978-84-17611-44-6. 14 €.

Eaglestone, Robert. *Literature: why it matters*. Cambridge, UK; Medford, MA: Polity Press, 2019. 123 p. ISBN 978-1-5095-3232-2.

Sembla que sí, que en l'actualitat cal justificar per què la literatura és important. Hi ha llibres (i articles) que del tombant de segle ençà malden per convèncer els lectors que la literatura és una part essencial de la cultura, de la vida, i que, naturalment, ha de ser ensenyada.

La reivindicació de la importància de la literatura forma part, al capdavant, de la reivindicació de les humanitats i de la funció que l'una i les altres tenen i han de tenir en la cultura i en l'ensenyament actuals. Recordem, per posar un exemple, els llibres de Nuccio Ordine (del qual [vaig ressenyar aquí mateix](#) *La inutilitat de l'inútil*) i preguntem-nos a quins lectors es destinen. Si els llegeixen els convençuts, els que saben que la literatura és important, l'efecte segurament serà de reforçar els arguments que fan servir en la seva defensa, alhora que experimentaran el neguit precisament de qui s'ha de defensar perquè s'adona que perd posicions. Preguntem-nos també si els llegiran els qui no creuen en la importància de la literatura, els que pensen que no serveix per a res, que és inútil, els qui creuen, en suma, que si algú llegeix literatura (una novel·la, poso per cas), en el millor dels casos, ho fa per diversió i, en el pitjor, només perd el temps. Seguint aquest raonament, si llegir literatura no és una ocupació productiva, si no és útil per aconseguir res pràctic, aleshores per què cal dedicar temps i recursos a estudiar-la, per què ha de ser una assignatura, per què ha de ser una especialitat universitària. Preguntem-nos si aquests lectors es deixaran convèncer per arguments com els que proposa el llibre de Robert Eaglestone de què parlaré tot seguit.

Cal dir que d'arguments per defensar la importància de la literatura, el llibre del professor Eaglestone en dona un grapat, però el que el fa mereixedor d'una lectura atenta és la claredat expositiva i l'encert en l'ús de les metàfores amb què resol problemes d'una extraordinària dificultat. Aquest llibre i un d'anterior, una guia per a estudiants de literatura anglesa (*Doing English: a guide for literature students*,

que ja va per la quarta edició),^[1] posen de manifest la capacitat pedagògica d'Eaglestone, que va aconseguir un prestigiós reconeixement a l'excel·lència docent el 2014 (National Teaching Fellowship). Segurament, la qualitat docent ha contribuït a la brillant carrera acadèmica d'Eaglestone en què destaquen un llibre sobre la crítica ètica basada en Emmanuel Levinas (*Ethical criticism: reading after Levinas*, 1997) i tres sobre la literatura de l'Holocaust, publicacions que el situen molt a prop dels temes que han preocupat Joan-Carles Mèlich (vegeu la ressenya de [La sabiduría de lo incierto](#)).

Havia llegit *Doing English* d'Eaglestone, que em va semblar un manual excel·lent, així que em va entusiasmar la proposta de ressenyar un altre llibre del mateix autor, *Literature: why it matters*. Encara em va agradar més saber que el llibre havia estat traduït al català i que l'objecte de la ressenya havia de ser precisament la traducció. Remarco que m'ha resultat inesperat i emocionant el prefaci que l'autor ha escrit per a la traducció catalana en què explica la seva relació personal amb el nostre país (p. 9-12). Agraeixo, doncs, que l'editorial Saldonar hagi decidit emprendre la publicació d'un llibre com aquest, molt arriscada tal com està el mercat, perquè, si bé l'argumentació general admet sense problemes el trasllat d'una llengua a l'altra, no passa el mateix amb les referències, amb les autoritats que invoca Eaglestone com a suport del seu discurs. Llevat d'un grapat d'universitaris, al lector a qui va destinada la traducció del llibre és possible que no li sonin gaire noms de crítics com els dels Leavis (Frank Raymond i Queenie Dorothy), John Crowe Ransom, Ivor Armstrong Richards (traduït al castellà, però), el seu deixeble William Empson o Stanley Fish, però potser sí que coneix Mikhaïl Bakhtín, Jacques Derrida i, sobretot, Terry Eagleton (molt traduït al castellà).

Segurament el nus del problema és que la manera d'ensenyar literatura a Anglaterra (només cal fullejar *Doing English*) i a Catalunya ha estat ben diferent fins fa poc: més centrada en la lectura del text en ell mateix allà, més històrica i contextual aquí. És veritat que a l'actual batxillerat s'ensenyava literatura mitjançant el comentari de textos, però la tria encara està molt condicionada per l'orientació historicista; de fet, els manuals usats fins no fa gaire han estat històries sintètiques de la literatura.

D'un llibre que vol argumentar la importància de la literatura caldria esperar que comencés donant-ne una definició, perquè és ben veritat que, si la teníem, s'haurien resolt molts dubtes; d'una banda, tothom a tot arreu estaria d'acord sobre què és i què no és literatura, i ens estalviaríem els problemes de valor, i, de l'altra banda, tenir un objecte d'estudi específic, distint, objectiu, faria més senzill justificar la disciplina que l'estudia. Al primer capítol («Què és la literatura?», p. 13-31), Eaglestone reconeix que no pot donar una definició ni històricament ni científicament homologable de la literatura, però té l'habilitat d'explicar què és mitjançant una metàfora d'indiscutible eficàcia: «la literatura és una conversa viva» (p. 17), és a dir, que s'ha d'entendre com si fos una conversa quotidiana, real.

Establert el procediment, tot seguit descriu aspectes relacionats amb la metàfora inicial. En primer lloc, la literatura és una comunicació perquè no hi ha conversa si no hi intervenen com a mínim dues persones que es volen dir alguna cosa; en segon lloc, com en una conversa, la literatura pot tractar tant els temes més importants (l'amor, la vida, la mort, etc.) com els més trivials i ordinaris. Justament, pel sol fet de parlar-ne, és clar que aquests temes o assumptes tenen interès per a nosaltres, tenen un significat; la literatura, com una conversa, «revela: posa les coses sobre la taula, transforma esdeveniments, experiències i pensaments en llenguatge per donar-los un significat» (p. 19). En la literatura, com en una conversa, «com diem les coses és tan important com *què* diem [...]: la forma és tan important, o fins i tot més, que el contingut» (p. 19). Un altre aspecte de la conversa, del diàleg, és

la creativitat: són moltes persones que, més o menys conscientment, creen, responen, escolten i jutgen la literatura. Més encara, la resposta creativa a la literatura, com en qualsevol conversa viva, és un procés; llegir una obra literària «significa experimentar-la com un procés, i no pas [...] com una col·lecció de respostes per a un examen: la literatura és un passeig, no un recorregut per un mapa» (p. 21-22). No hem d'oblidar que, com les converses que s'allarguen, la literatura també existeix en el temps; per començar, la major part de les obres que llegim van ser escrites en un passat més o menys llunyà, condicionades no tan sols pel context social i cultural, sinó també per les influències i el gènere (els *arbres genealògics*).

Eaglestone estira la metàfora de la conversa (que es pot allargar en el temps i l'espai) fins afirmar que la literatura «no pertany a una frontera nacional o a un període de temps limitats» (p. 25). En un pla ideal, una conversa ha de ser lliure, ha de ser «una conversa entre iguals en la qual es pugui dir qualsevol cosa», però la llibertat amb què s'ha de produir no ha d'amagar la connexió entre la literatura i la política; de fet, si la literatura és una «conversa viva», s'enfronta als mateixos problemes o riscos polítics, és a dir, als controls socials i culturals, a les diverses censures (morals, religioses, polítiques), a les exclusions. Un d'aquests mecanismes de control és el cànon literari, que, diu Eaglestone, no s'ha d'acceptar passivament, sinó que ha de ser un motiu per preguntar-nos per què hi figuren aquests noms i aquestes obres, qui els ha triat, amb quin criteri; cal sotmetre'l a anàlisi i cal, sobretot, explorar-ne els límits i anar més enllà (p. 28-29). Després d'un resum pedagògic dels diversos aspectes de la metàfora «la literatura és una conversa viva» (p. 29) i de justificar-ne l'ús com a «eina del pensament», Eaglestone desplaça l'atenció cap a l'efecte que té sobre els qui participen en la conversa: «Ens tornem nosaltres mateixos a través de la literatura; a través d'històries, de poemes; a través dels usos creatius i sensibles del llenguatge» (p. 31).

A l'inici del segon capítol, Eaglestone declara que, un cop ha explicat per què és important la literatura, també vol explicar per què és important l'estudi de la literatura (p. 33-58). I es proposa fer-ho mitjançant una analogia amb l'esport. En primer lloc, per analogia amb moltes activitats quotidianes, Eaglestone diu que l'estudi de la literatura és una «*versió intensificada* del que fem cada dia amb el llenguatge que utilitzem, amb les històries que expliquem i escoltem», una versió més formal, més organitzada (p. 34). Com amb l'esport, els estudis literaris «són una *habilitat* o *un ofici*»; es podria dir que són el resultat de la pràctica constant i que per destacar-hi, com en l'esport, «per ser-hi bo, cal saber com moure's i cal saber desenvolupar-se». Com en l'esport, i com en la conversa, els estudis literaris són «una *activitat* compartida i comunitària» (p. 34). Ara, a diferència dels esports, als estudis literaris no tenen un reglament ni una metodologia comuns. A falta d'aquest acord, prolongant la metàfora de la literatura com a conversa, Eaglestone afirma no solament que la conversa és «la base de tots els estudis literaris», sinó que aquests es basen «en l'experiència i el significat del diàleg» (p. 36). Encara que sap que aquesta idea dels estudis literaris no l'acceptaran aquells que s'esforcen a dotar-los de mètodes com més científics o objectius millor, Eaglestone insisteix a caracteritzar-los com a «diàleg i dissentiment», donat que el seu objectiu és diferent de la majoria de les disciplines: «la idea és ajudar a desenvolupar un dissentiment continu sobre els textos que estudiem amb la finalitat de fonamentar, explorar i desenvolupar el nostre caràcter distintiu» (p. 39).

La idea que l'estudi de la literatura és un «diàleg cooperatiu», li facilita a Eaglestone la introducció del model d'educació de Paulo Freire; en oposició al model bancari (en què «la informació és simplement *dipositada* al cap de l'estudiant per part del professor», p. 40), Freire creu que l'ensenyament ha de ser

un diàleg. Això vol dir, senzillament, que el coneixement no es «diposita o descarrega» al cap de l'estudiant sinó que es desenvolupa «en el procés d'ensenyança i aprenentatge», perquè tot, i no tal sols el coneixement, «forma part de l'experiència» (p. 41). Eaglestone conclou que, en l'ensenyament de la literatura, «*nosaltres* –tot el grup, no només el professor [...]– fem alguna cosa –creem nous coneixements– a partir de la trobada amb el text literari» (p. 42). Encara en el pla de l'educació, Eaglestone introdueix el concepte de *coneixement en acció* (Arthur N. Applebee), «com impliquem tot el nostre ésser i tot el nostre coneixement formal i informal en el procés d'aprenentatge; com responem a l'aprenentatge, i la idea que aprendre és una activitat compartida, no tan sols una sèrie de fets a descarregar, un *copiar i enganxar*» (p. 46).

Finalment, Eaglestone uneix la idea del coneixement en acció amb la d'habilitat, de què ha parlat a l'inici del capítol, i en dona dos exemples: la cerca de metàfores i l'activitat que es pot designar amb propietat com a *lectura atenta*. La primera, diu Eaglestone, s'assembla a una *habilitat* o *manualitat* perquè s'aprèn a fer; si es mira bé, fem servir metàfores cada dia, hi recorren tant la filosofia i la ciència com la poesia (que n'extrema l'ús), el que cal és entrenar-se a distingir-les i procurar entendre què volen dir (p. 47-50). La segona, la lectura atenta (*close reading*, literalment, «lectura de prop»), que consisteix a llegir un text amb «un alt grau de detall», és una activitat fonamental en els estudis literaris (i en altres disciplines) però no arriba a ser una metodologia, sinó, diu Eaglestone, un *element persistent*, una pràctica, una «versió intensificada del que fem normalment quan prestem especial atenció a un fragment d'un text» (p. 50). Més que la història i l'origen d'aquesta pràctica, interessa la caracterització que en fa Eaglestone: l'atenció dedicada als significats i a les associacions múltiples, a les ambigüitats, al·lusions, ironies i paradoxes. A diferència del comentari de text habitual en el nostre ensenyament, la lectura atenta no té gaire en compte ni el context històric ni la biografia de l'autor, sinó les «paraules en la pàgina» (p. 52). Com en un esport, com en qualsevol habilitat, la lectura atenta millora amb la pràctica: «Aprenem a trobar el nostre propi espai en els textos literaris i a intensificar el seu ús del llenguatge; comencem a reconèixer les formes canviant de l'associació i el significat, i [...] ens sentim cada vegada més segurs en la nostra pròpia lectura, en la cooperació amb un text» (p. 53). Eaglestone adverteix que la lectura atenta, com qualsevol activitat compartida, corre el risc d'anar malament, per la qual cosa «tots els integrants del grup són responsables que l'activitat sigui gratificant, interessant i agradable» (p. 56). En la conclusió d'aquest capítol, Eaglestone sosté que l'estudi de la literatura hauria de ser «un procés emocionant, i potser fins i tot desconcertant» (p. 58).

Fins a un cert punt, el tercer capítol («Per què és important, la literatura?», p. 59-79) reprèn el fil del primer, i Eaglestone prova d'explicar per què és important mitjançant exemples concrets. El primer és el projecte que engega Jane Davis, professora de la Universitat de Liverpool, que buscava *alguna cosa diferent* en el seu estudi de la literatura: «una espècie de significat i de connexió» que no es troba enlloc més (p. 59). Mitjançant la lectura compartida en veu alta amb grups d'estudiants i de salut mental, al cap del temps, el projecte The Reader va concloure en un informe que «el que pot fer la literatura, per damunt de tot, és (1) oferir accés a l'experiència sentida en l'essència humana i (2) oferir una manera més lliure, més profunda i més versàtil de pensar-hi» (p. 63). El segon exemple combina les declaracions del senyor Grandgrind, un memorable personatge de *Temps difícils*, de Charles Dickens, que a l'inici mateix de la novel·la exigeix al mestre que l'escolta: «Ara, el que vull són fets. Ensenyeu a aquests nens i nenes fets i res més que fets. A la vida només importen els fets» (p. 63). Eaglestone enfronta Grandgrind, paradigma de l'utilitarisme, a John Stuart Mill, educat també en la mateixa filosofia, però que va canviar radicalment d'opinió quan, a causa d'una trasbalsadora

experiència personal, no solament va rebutjar l'utilitarisme sinó que va comprendre que la literatura era important; en concret, la lectura de la poesia de Wordsworth «li va dir alguna cosa sobre els sentiments i sobre la vida que el va commoure profundament» (p. 68). El tercer exemple el troba Eaglestone en un llibre que es podria adscriure al gènere de l'autoajuda, *Happiness by design (Dissenya la teva felicitat)*, de Paul Dolan, professor de la London School of Economics. Aquest professor no té cap inconvenient a declarar: «No he llegit cap novel·la en tota la meua vida –llevat que comptem *Homes i ratolins* a l'escola–, i també havíem de llegir *L'alcalde de Casterbridge*, però heu vist que llarga que és?». És fàcil deduir que va acabar la novel·la de John Steinbeck però no la llarga novel·la de Thomas Hardy, perquè, diu, «només disposem d'unes quantes hores al dia i jo he decidit omplir-les amb altres activitats que no siguin llegir històries inventades. Cadascú a la seva, eh?» (p. 71). Està clar que per al professor el que cal és ser feliç (això anuncia el seu llibre) i que entre les activitats que li proporcionen la felicitat no hi compta la lectura de novel·les. Això no obstant, a Eaglestone li costa ben poc posar de manifest que el «professor de la felicitat» fa servir recursos literaris en el seu llibre i que si no llegeix literatura segurament és perquè no ha trobat el *seu* escriptor (p. 77-78).

Al quart capítol («Què ensenya la literatura?», p. 81-104), Eaglestone es proposa mostrar que «no només llegir literatura és meravellós i útil», contradient l'utilitarisme, «sinó que el seu estudi també ho és» (p. 79). La pregunta és tan fonamental com delicada i toca de ple el problema de la utilitat o inutilitat de l'estudi de la literatura. Com era d'esperar, Eaglestone no té cap dubte: «El que aprenem com a estudiants de literatura és vital per al món i per a la vida laboral, perquè el nostre món compartit depèn exactament del que requereix l'estudi de la literatura: la manipulació i la comprensió de símbols, paraules, històries o, més àmpliament, de la nostra conversa humana», i amb més raó en una època de *fake news* i manipulació informativa (p. 86). Tot seguit, Eaglestone posa una pregunta més arriscada però rellevant: en què es converteix l'estudiant de literatura, què se'n treu d'estudiar literatura? Ara, si estudiar «canvia qui som», si fa canviar la nostra identitat, l'estudi de la literatura a què ens porta? Eaglestone respon que a integrar-nos en una comunitat interpretativa (fórmula de S. Fish) en la conversa de la qual participarem, i en què aprendrem a compartir (i a discutir) idees (com la noció de literatura) i pràctiques.

Una vegada ha introduït la noció de comunitat interpretativa, és a dir, la comunitat dels qui estudien la literatura, Eaglestone fa un panorama sintètic del que han estat els estudis literaris en el passat, del que són en el present i de com podran ser en el futur. Amb una inevitable perspectiva anglocèntrica, explica que, en la formació dels estudis literaris al segle XIX, hi van confluïr la filologia, la retòrica, les *belles lettres* (debats informals sobre literatura) i l'educació d'adults (els *extramural studies*), línies de conversa que es van combinar amb el nacionalisme per tal de donar origen a una disciplina basada precisament en la identitat nacional (p. 91); després de la Primera Guerra Mundial, però, va sorgir un nou concepte de crítica literària, que partia de la premissa que l'estudi de la llengua i la literatura era una disciplina de ple dret. Aquesta nova crítica va experimentar una evolució formidable després de la Segona Guerra Mundial i va intentar constituir-se en *teoria de la literatura*, un esforç que es va extremar fins a tal punt que, dels anys setanta fins als noranta, se'n va dir *teoria* ras i curt. Segons Eaglestone, l'enfrontament «entre els teòrics de diferents subàmbits i els crítics va provocar que aquest període fos anomenat, força melodramàticament, la *guerra cultural* o la *guerra de la teoria*» (p. 93). Sempre segons Eaglestone, a l'inici del segle XXI els historiadors culturals van desplaçar els teòrics (tal com abans aquests havien desplaçat els crítics); a més a més, donada la importància creixent dels ordinadors, creu que cal comptar amb les humanitats digitals i, curiosament, destaca els historiadors

del llibre (p. 94). Quant al futur, Eaglestone distingeix tres tendències en la conversa sobre els estudis literaris: l'escriptura creativa, l'interès creixent per l'estudi de la ficció infantil i juvenil i la indústria multimilionària dels videojocs basada en qualitats compartides amb la literatura, com la narració, la immersió, la bellesa o la diversió. Les tres tendències tenen una cosa en comú: «El lector –com a escriptor, com a jugador– té un sentit de relació i de diàleg personal amb els textos i amb els altres» (p. 97).

Eaglestone recorda que estem parlant d'una disciplina que estudia un objecte (la literatura) que no pot definir, d'una comunitat interpretativa que es basa en una «conversa viva» que no pot arribar a conclusions definitives, en debat permanent sobre la seva pròpia naturalesa, insegura fins i tot del nom de qui practica la disciplina. Si tots aquests dubtes delaten una crisi dels estudis literaris, Eaglestone la resol amb audàcia: «*Si estudies literatura, et fas crític literari*» i, per tant, fas crítica (p. 98; la cursiva és de l'original). La denominació genèrica de crítica té avantatges considerables: és un camp espaiós, de gran capacitat, obert a múltiples influències (polítiques, artístiques, històriques, culturals i filosòfiques); la crítica no defuig l'avaluació encara que el seu objectiu primordial no sigui valorar les obres; considerada com una conversa en evolució, la crítica no exigeix que els qui hi participen estiguin d'acord ni tan sols sobre què és la mateixa crítica, donat que hi caben múltiples veus; la crítica la configura un conjunt de preguntes, idees i enfocaments que estructurin i donen forma a les lectures, per la qual cosa la crítica també inclou la reflexió sobre la mateixa disciplina; el crític no llegeix només obres literàries, també llegeix textos crítics com a part del procés continu d'aprendre a explicar per escrit la seva lectura; com a activitat col·lectiva, la crítica no solament ajuda a desenvolupar idees més o menys comunes sobre la literatura, sinó que implica «parlar, llegir i treballar amb els altres», tenir en compte els altres; la crítica, com qualsevol conversa, admet el desacord, però «les persones poden estar en desacord com a crítics i participar de la mateixa conversa igualment» (p. 101).

Eaglestone remarca que l'activitat crítica és un model per a la democràcia en el món cada vegada més polaritzat en què vivim; encara que sembli feina d'universitaris, perquè és on es desenvolupen millor les comunitats interpretatives, no ho és de manera exclusiva, de fet, hauria de projectar-se fora de l'àmbit acadèmic. En la crítica a vegades s'observa «una tensió entre, d'una banda, els objectius concrets de l'obtenció d'unes habilitats o unes qualificacions determinades i, de l'altra, un sentit més intangible però igualment real de millora individual i comunitària» (p. 102). Finalment, la crítica respon a la pregunta de què esdevenim quan estudiem literatura; sosté Eaglestone que no solament adquirim habilitats sinó que, hi insisteix, canviem qui som, canviem la nostra identitat; també guanyem consciència de la disciplina, és a dir, aprenem les regles de la comunitat interpretativa a què ens adscriuim, i, un cop dominades, podem aprendre a fer una altra cosa. Donat que la consciència disciplinària de la crítica és «inconclusiva, reflexiva i oberta a noves idees», això ens permet «aprendre a aprendre per a la vida» (p. 103). Naturalment, recorda Eaglestone, si estudiem literatura és perquè ens agrada llegir, perquè llegir és el que farem fonamentalment (p. 104).

La traducció d'Octavi Gil Pujol es deixa llegir bé. Només li retrauria la traducció de «criticism» per «criticisme», quan n'hi ha prou amb el terme «crítica». Encara que a les notes fa constar la referència de la traducció catalana, quan n'hi ha, de les obres literàries citades, ha estat expeditiu i dona la seva pròpia traducció dels passatges del cas. En comparació amb l'edició original, la catalana no té índex de noms ni tampoc la bibliografia complementària («Further reading», p. 115-119), que no faria gaire servei al lector general a qui crec que va destinat aquest llibre que recomano sense reserves.

Enric Sullà

Catedràtic de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada de la UAB, professor del postgrau de [Prescripció Lectora de la UB](#)

[1] La quarta edició, publicada el 2017 a Londres per Routledge (ISBN 978-1-138-03967-4). La primera edició aparegué el 2000.

tipus document

[llibres](#)

[Butlletí](#)

Blog de l'Escola de Llibreria 2013-

[Facultat d'Informació i Mitjans Audiovisuals – Universitat de Barcelona](#)

[Gremi de LlibreTERS de Catalunya](#)

Segueix-nos també a:

El Blog de l'Escola de Llibreria no subscriu necessàriament les opinions expressades pels autors dels articles.

RSS

Els continguts del blog de l'Escola de Llibreria de la Facultat d'Informació i Mitjans Audiovisuals de Barcelona estan

subjectes a una llicència [BY-NC-ND de CC](#).

[Contacte](#)

